

УДК 614.885(438) «1989/2000»

ФУНДАЦІЯ ПОЛЬСЬКО-ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ У 1990 – НА ПОЧАТКУ 2000-Х РР.

FOUNDATION OF POLISH-CZECH-SLOVAK SOLIDARITY IN 1990-2000'S

Беззубенко А. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, (Харків, Україна), e-mail: alina-bezzubenko@ukr.net

Bezzubenko A. V.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of World History, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda (Kharkov, Ukraine), e-mail: alina-bezzubenko@ukr.net

Проаналізовано діяльність Польсько-Чесько-Словацької Солідарності у 1990 – на початку 2000-х рр. Визначено, що після краху комуністичного режиму, Фондація переформатовує свою діяльність, спрямовуючи її на популяризацію освітніх проєктів, культурної спадщини, охорону навколишнього середовища, благодійність та соціальну допомогу. Констатовано, що діяльність Фондації у досліджуваній період сприяла активізації співпраці, солідарності, порозумінню не тільки між польським, чеським та словацьким населенням, а також і з іншими європейськими народами.

Ключові слова: третій сектор, неурядові організації, культурно-просвітницька діяльність, солідарність, співпраця.

The article analyzes the activities of the Polish-Czech-Slovak Solidarity in 1990-2000's. It is determined that after the collapse of the communist regime, the Foundation reformattens its activities, directing it to popularization of educational projects, cultural heritage, environmental protection, charity and social assistance. It was stated that the Foundation's activities in the period under study contributed to the intensification of cooperation, solidarity, understanding not only between the Polish, Czech and Slovak populations, as well as with other European nations.

Keywords: third sector, non-governmental organizations, cultural and educational activities, solidarity, cooperation.

Фондація Польсько-Чесько-Словацької Солідарності історично витікає із Польсько-Чехословацької Солідарності – форуму співробітництва демократичної опозиції цих країн, що виник у 1970-х рр. Саме тоді діячі опозиційних організацій «Хартія 77» у Чехословаччині і «Солідарності» у Польщі уклали конспіративний договір про взаємне співробітництво у сфері боротьби проти комуністичного режиму, пропагуванні та впровадженні демократичних цінностей у політичне життя двох країн. Після падіння комунізму засновники Фондації неодноразово піддавалися сумнівам, чи є подальший сенс існування даної організації, і які були б її наступні завдання у новій політичній ситуації. Однак ключем та стимулом до подальшого існування організації стали її члени – люди, повні запалу до роботи, до реалізації нових цілей та ініціатив.

Варто зазначити, що дослідження функціонування неурядового сектору, у силу своєї актуальності, стало однією із найбільш популярних тем серед дослідників (істориків, політологів, соціологів, правознавців). На межі XX

– XXI ст. багатьма авторами були написані статті і монографії, в яких неурядові організації (далі – НУО) розглядаються як тенденція сьогодення у міжнародних відносинах та державного розвитку. Найявність та активне функціонування НУО свідчать про рівень розвитку демократичних цінностей та активність громадянського суспільства в державі. Діяльність Фондації Польсько-Чесько-Словацької Солідарності також стала предметом дослідження. Зокрема, дану проблему аналізують у своїх працях А. В. Беззубенко [1], М. Гіль [3], Й. Херма [4], Е. Конечна [6], Й. Вальчак [10], М. Кауте і Й. Окшесік [5] тощо.

Метою статті є аналіз діяльності Фондації Польсько-Чесько-Словацької Солідарності у 1990 – на початку 2000-х рр., визначення ролі даної НУО у поглибленні соціальних, науково-просвітницьких, екологічних, культурних та інших відносин між Польщею та країнами-сусідами у досліджуваний період.

У 1990 р. за ініціативи Ярослава Броди, Збігнева Янаса, Мирослава Ясинського і Мечислава Піотровського «Discina» було створено Фондацію Польсько-Чесько-Словацької Солідарності (Fundacja Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej, SPCzS); зареєстровано у жовтні 1991 р. Метою діяльності оновленої Фондації стало налагодження подальшої прикордонної співпраці між поляками, чехами і словаками, їхньої співпраці з іншими європейськими народами. Дана неурядова організація спрямувала свою діяльність на активну наукову, просвітницьку і культурну роботу, охоплюючи також сфери спорту, охорони навколишнього середовища, благодійництва та соціальної допомоги.

8–9 лютого 1992 р. у Вроцлаві відбувся I Загальний з'їзд Фондації. Під час його засідань було створено шість регіональних відділів, обрано Раду Речників, до складу якої увійшли Мирослав Ясинський, Єжи Кронхольд, Варцислав Мартинівський, Януш Окшесік і Ярослав Рибський. Виникла мережа офісів у містах Вроцлав, Нова-Руда, Цешин, Єленя Гура, Варшава і Рацібож, які повинні були координувати роботу даної НУО [10, s. 111–112].

Із початком 1990-х рр. Польсько-Чесько-Словацька Солідарність спрямувала свою діяльність у науково-просвітницьку сферу. Так, за сприяння Фондації 29 – 30 червня 1992 р. у Празі відбулася конференція молодих істориків з Польщі, Чехії і Словаччини. Співорганізатором заходу виступив журнал «Stredni Evropa». У конференції брали участь 20 студентів і кандидатів наук із університетів Праги, Братислави, Катовіце, Щецина та Вроцлава [2].

За фінансової підтримки Фондації організувалися етнографічні дослідження середньої і південної Заользінської Сілезії, наслідком чого стала загальна реєстрація пам'яток старовини. Наприклад, у 1992 р. студенти етнографічного факультету Вроцлавського університету вивчали дану територію. Предметом досліджень стала інвентаризація каплиць і придорожніх хрестів.

У рамках співпраці з Південно-східним науковим інститутом Польсько-Чесько-Словацької Солідарності надала фінансову підтримку дослідницькій програмі «Історія Галіції – національні, релігійні, суспільні і культурні відносини», у 1994 р. профінансувала VI Міжнародну етномузикознавчу сесію «Музичні інструменти в традиційній культурі Середньої і Східної Європи» (м. Люблін).

Фундація заснувала 6 стипендій для українських істориків з Інституту суспільних наук Академії Наук України, які приїжджали до Польщі у зв'язку із реалізацією своїх дослідницьких програм [2].

У 1994 р. Фундація Польсько-Чесько-Словацької Солідарності сприяла організації в Любліні III Міжнародної наукової сесії на тему «Духовність народів Середньої і Східної Європи. Ерос і Танатос. Ч. II». У 4-денній науковій сесії із доповідями виступили гості з Польщі, Литви, Російської Федерації, Білорусі, України, Чехії. Було прочитано 27 доповідей, присвячених, перш за все, темі кохання і смерті у мистецтві.

Із 1 вересня до 31 грудня 2004 р. Фундація організувала п'ять навчальних візитів для 48 студентів з України, Білорусі і Калінінградської області РФ [9, s. 2]. Програма візитів була спрямована на ознайомлення студентів з політикою, економікою, наукою і ВНЗ, культурою, ЗМІ, неурядовими організаціями, міжнародним співробітництвом Польщі після 1989 р. Відбулося також кілька екскурсій Варшавою. Учасники прослухали курс лекцій. Зокрема, «Польські зміни після 1989 р.», яку прочитали співробітники з Інституту Політичних Досліджень Польської Академії Наук; «Польська політична система – теорія і практика», прочитана депутатом Сейму Кшиштофом Оксюгою. Відбулися дебати за участі польських студентів на тему «Півроку після розширення Євросоюзу – зміни у двосторонніх відносинах з країнами Східної Європи» [9, s. 4].

Фонд Польсько-Чесько-Словацької Солідарності у досліджуваній період реалізовував масштабну програму «Техніка вільного слова», сутність якої полягала в організації навчання технікам комп'ютерного набору для незалежних видавництв [2]. Значну роль у Програмі, крім її основної мети, відіграла можливість встановлення і розвитку в майбутньому контактів польських НУО з організаціями держав-сусідів. Із 1992 р. до 2004 р. організацією було проведено 9 випусків програми, участь в яких взяли бл. 500 активістів, неурядових організацій і представників місцевих ЗМІ [10, s. 112].

Програма «Підтримки незалежних видавництв у Центральній Азії» тривала протягом 2002 – 2003 рр. У цей час було організовано навчання у сфері комп'ютерних поліграфічних технік для країн Центральної Азії. У варшавському навчанні брали участь представники 21 організації з Казахстану, Киргизстану, Узбекистану і Таджикистану. 10 організацій отримали комп'ютерне обладнання [9, s. 4–5].

Фундація Польсько-Чесько-Словацької Солідарності організувала також стажування,

тривалістю у три тижні, для журналістів преси, телебачення і редакторів видавництв. Великий інтерес учасників програми викликав польський досвід періоду трансформації. Учасники були зацікавлені лекцією на тему розвитку незалежних ЗМІ у Польщі з 1989 р. Жвавий інтерес викликали зустрічі з польськими політиками, науковцями, мистецтвознавцями, представниками польських НУО. У програмі були передбачені лекції з тематики етики ЗМІ, професійної відповідальності журналіста, слідчої журналістики. Важливий елемент програми – це можливість встановлення безпосередніх контактів з польськими журналістами під час навчальних візитів до варшавських редакцій. Ці контакти були неодноразово відправною точкою для подальшого співробітництва, обміну інформацією, публікацій тощо. У польській пресі містяться матеріали журналістів, учасників програми, пов'язані з актуальними подіями у різних країнах, а також думки і коментарі щодо світових подій. Так, з 1 лютого 1996 р. до 7 грудня 2004 р. відбулося 6 випусків програми «Незалежні ЗМІ» за участі бл. 170 стажерів.

Важливі культурні цінності пропагує Фундація Польсько-Чесько-Словацької Солідарності. Польсько-чеські дні християнської культури – це тисячі учасників міжнародних фестивалів «Театр без кордонів» («Teatr bez granic») та «Кіно на кордоні» («Kino na Granicy»), що традиційно проводяться в Цешині та Чеському Тешині з 1990 р. Цікавою є історія цього міста. У 1920 р. на міжнародній конференції у Спа (Бельгія) було прийнято рішення про розподіл Тешинської Сілезії між Польщею та Чехословаччиною. Частина міста на лівому березі річки Олше, що відійшла Чехословаччині, стала називатися Чеський Тешин (Český Těšín), а частина міста на правому березі, що відійшла Польщі, стала називатися Цешин.

Польсько-чеські дні стали платформою для зближення народів, ознайомлення з національною культурою, обміну досвідом у сфері взаємодії влади із місцевим самоуправлінням, сприяли встановленню і підтримці співробітництва польських і чеських прикордонних територій. На даний час – це найбільший культурний захід у польсько-чеському співробітництві. Результатом проведення заходу стало укладення таких важливих міжнародних договорів, як «Договір про транскордонне співробітництво» і «Договір про місцевий прикордонний рух» [9, s. 6–7].

Як згадує Юліан Голяк, спочатку у Новій Руді організувалися місцеві Дні Християнської Культури, у т.ч. під егідою місцевого Клубу Католицької Інтелекції. Однак згодом організатори забажали, щоб цей захід набув трансграничного характеру. У вересні 1990 р. вдалося організувати перші Польсько-чеські Дні Християнської Культури під девізом «Abyśmy byli jedno» [10, s. 125]. Акцію швидко підтримали інші польські та чеські організації. Під час V Днів Християнської культури (жовтень 1994 р.) організатори видали меморандум, адресований офіційній владі Польщі

та Чехії щодо необхідності рішуче вирішувати проблеми, які мають стратегічне значення для розвитку польсько-чеського прикордоння. У ньому йшлося про можливість перетину кордону на основі ідентифікаційних карток, відкриття нових пунктів перетину кордону, створення польсько-чеської радіостанції на кордоні, розширення мережі дорожнього руху, покращення телекомунікаційних послуг, вивчення чеської мови у польських школах, а польської у чеських, а також заявка на створення польсько-чеського євро регіону, що сталося через декілька років (Euroregion Glacensis).

Перший театральний фестиваль «На кордоні» («Na Granicy») у Цешині був присвячений Вацлаву Гавелу – чеському письменнику, драматургу, дисиденту, правозахиснику і державному діячеві. Його організаторами виступили Єжи Кронхольд та Якуб Матль з чеської сторони. Відвідувачі фестивалю мали змогу познайомитися з творчістю В. Гавела за допомогою чеських, словацьких та польських постановок п'єс митця. У 1998–1999 рр. фестиваль пройшов під патронатом Генерального секретаря Ради Європи Данієля Таршиса, а у 1998 р. – послів Європейського Союзу у Празі та Варшаві. У 1999 р. під час 10-го випуску фестивалю відбулася зустріч міністрів культури Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини. Сам фестиваль детально висвітлювався у ЗМІ як «неформальна, провідна подія країн Вишеградської групи» та «перепустка до «спільної Європи вільних народів» [10, s. 120].

Загалом у 1990 – 2008 рр. у містах Цешин, Острава, Бельсько-Бяла у рамках фестивалю було показано 244 вистави у 256 постановках, підготовлених 124 польськими, чеськими, словацькими і угорськими театрами; діяло 5 театральних шкіл [10, s. 120].

Фестиваль також супроводжувався науковими конференціями, на яких обговорювалися важливі проблеми у театральній сфері. Наприклад, «Проблеми сучасного театру» у 1992 р., «Театр без кордонів» у 1997 р., «Національний театр», «Традиція та сучасність» у 2001 р. Організовувалися виставки фотографій, плакатів, костюмів та сценічних проєктів. З 11-го фестивалю розпочався додатковий напрям діяльності під назвою Фестиваль Гайд-парку, на якому свою творчість демонструють непрофесійні театри.

Як пояснювала Гертруда Хованькова, прес-секретар регіонального осередку Польсько-Чесько-Словацької Солідарності в Цешині (Чехія) та організаторка театральних фестивалю, штаби організації працюють з обох боків кордону і залишаються у тісному співробітництві. Однак, це нелегка справа. Оскільки відділи Фондації практично не мають штатних працівників, а виконання робіт під час організації фестивалю мало зазвичай громадський характер. Персонал, який забезпечував функціонування фестивалів, працював на волонтерських засадах. Переважно це були польські і чеські студенти. «Перша думка, що надихнула нас організувати фестиваль у 1990 р. полягала у тому, що в Цешині і в Чеській Тешині є дві великі театральні будівлі – Театр ім. Адама

Міцкевича і Тешинський театр (Těšinske divadlo) – ми визнали, нехай буде театральний фестиваль. Організація кожного фестивалю вимагає багато роботи і кожен з нас мав широкий спектр завдань. Одного разу ти – директор, іншого – прибиральниця. Це велика подія, яка вимагала багато зусиль. Крім виступів, ми організуємо змагання, майстерні, зустрічаємо міністрів, послів та інших гостей у Цешині на найвищому рівні» [10, s. 120–121].

Після приєднання Польщі та Чехії до Європейського Союзу, назву фестивалю «На кордоні» у 2004 р. було змінено на назву «Без кордонів» («Bez Granic»).

Кінематографічний фестиваль «Кіно на кордоні» («Kino na Granicy») в Цешині був ініційований у 1999 р. Аркадіушем Мьодоньським і Йолантою Дигось, які на одному із зібрань Польсько-Чесько-Словацької Солідарності запропонували організувати перший перегляд чеського кіно. До організації заходу долучилася відразу чеська сторона з Гертрудою Хованьковою на чолі. Під час першого фестивалю (у той час ще під назвою «Перегляд Чеських Фільмів») продемонстровано було 11 фільмів у кінотеатрі «Piast» у Цешині. В основному це була кінопродукція 1960-х рр. Спеціальним гостем першого фестивалю було запрошено Іржі Менцеля, чеського режисера, лауреата премії «Оскар» у 1968 р. в категорії «Найкращий неангломовний фільм» за кінострічку «Потяги під пильним спостереженням». Перший перегляд тривав 4 дні [3, s. 86]. З часом на кінофестивалі починають демонструвати польські, словацькі та угорські кінострічки. За 13 років існування, за даними організаторів, фільми переглядали близько 250 тис. глядачів, було показано 645 фільмів із загальним часом проєктування 850 годин [10, s. 123].

Крім того, Фонд Польсько-Чесько-Словацької Солідарності додатково фінансував деякі видання. Зокрема, видавництво щомісячника «Земля Клодзька ...» («Ziemia Kłodzka ...»), який видається з листопада 1989 р. В основному видання висвітлює прикордонне співробітництво польських і чеських гмін, документує і зберігає у пам'яті культурні та історичні досягнення жителів Клодзької Котловини (чехів і німців). Журнал підтримує інші культурні ініціативи і діє на користь захисту навколишнього середовища. «Земля Клодзька ...» є трьохмовним виданням, видається на польській, чеській і німецькій мовах. Спочатку до редакції журналу входили учасники демократичної опозиції «Солідарності». Щомісячник «Ziemia Kłodzka ...» став місцем справжнього польсько-німецького діалогу та примирення.

Журнал присвячено історії регіону, яку висвітлюють автори, що належать до країн, які є історичними співвласниками Клодзької землі, і сприяє налагодженню польсько-чесько-німецького діалогу. У журналі піднімаються також екологічні проблеми, публікуються вірші, описуються цікаві місця регіону та його пам'ятники. У виданні є багато чорно-білих фотографій, репродукцій старих листівок. Основна мета журналу – реклама

регіону, ознайомлення читачів з місцевою історією та пам'ятниками, неповторним характером місцевої природи.

За свою активність видання «Ziema Kłodzka ...» отримало ряд міжнародних нагород: Polcul Foundation в Сідней, нагорода «Kultura» Єжи Гедройця у Парижі. У видавництві журналу проходять стажування журналісти з Німеччини, Чехії, України та США. Редакція журналу також була організатором літніх таборів для дітей та молоді з Білорусі, що проводилися протягом декількох років [10, s. 124].

У 1993 р. Польсько-Чесько-Словацька Солідарність виступила з ініціативою і підтримкою двох номерів літературного журналу «Scriptum». Журнал присвячено чеській літературі та літературі інших країн. Видається з вересня 1991 р. студентами і випускниками вузів з Оломоуца (Чеська Республіка), пов'язаних зі Становою унією студентів (Statovska unie studentu). Фундація фінансувала також дев'ятнадцятий номер щоквартального літературного журналу «Окраїна» (з 1994 р.). Більша частина номеру була присвячена історії України. Співорганізатором видавництва виступив також Союз молодих українських художників зі Львова.

Широку благодійницьку діяльність здійснювала Фундація Польсько-Чесько-Словацької Солідарності у досліджуваний період. Так, у 1995 – 1997 рр. дана НУО разом із Незалежними Профспілками з Білорусі організувала літні табори для білоруських дітей з бідних і неблагонадійних сімей. Завдяки зусиллям Фундації, «Карітас» Плоцької Землі приймав дітей і забезпечував їх протягом двох тижнів житлом і відпочинком на Зегжинській затоці. Білоруська сторона надала вихователів і сплатила за проїзд. Діти відвідали також Варшаву. У липні 1998 р. Фундація організувала одноденну екскурсію до Варшави для 40 дітей із Литви і Казахстану разом з вихователями [2]. Крім того, у 2002 р. Польсько-Чесько-Словацька Солідарність спільно із Фондом «Банк Їжі SOS» організувала харчову допомогу для чеченських біженців, які проживали у гміні Коморники недалеко від Варшави.

Діяльність і реалізація програм Фундації Польсько-Чесько-Словацької Солідарності у період від 1990 р. до 2004 р. була б неможливою без підтримки донорів. Серед них: Національний Фонд підтримки демократії (The National Endowment for Democasy) (м. Вашингтон, США), Фонд ім. Стефана Баторія, Польсько-Американський Фонд Свободи, Фонд культури, Міністерство закордонних справ РП, посольство Великобританії у Варшаві тощо. У 2004 р. Фундація набула статусу організації публічної користі, а у 2006 р. на Економічному Форумі у м. Криниця-Здруй була визнана в категорії «Неурядова організація Центрально-Східної Європи» за свою активну діяльність у сфері інтеграції громадян колишнього радянського блоку в Центральній і Східній Європі.

Таким чином, діяльність Фундації Польсько-Чесько-Словацької Солідарності у досліджуваний

період була спрямована, у першу чергу, на популяризацію освітніх проектів, культурної спадщини, охорону навколишнього середовища, благодійність та соціальну допомогу. Форми діяльності були різноманітними: від організації виставок, концертів, художніх курсів, конкурсів тощо до активної міжнародної співпраці, що, у свою чергу, сприяло налагодженню полікультурних зв'язків і багатонаціонального діалогу не тільки між Польщею, Чехією та Словацькою, а з іншими державами Центрально-Східної Європи.

Список використаних джерел

1. Беззубенко, А., 2013. 'Науково-просвітницька діяльність польських неурядових організацій в Польщі у 1990 – 2004 рр.', *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Історія та географія*, №49, с.130–133. // Bezzenko, A., 2013. 'Naukowo-proswnitnyc'ka djalal'nist' pol's'kyh neurjadovoh organizacij v Pol'shhi u 1990 – 2004 rr. (Scientific and educational activities of Polish non-governmental organizations in Poland in 1990–2004)', *Zbirnyk naukovykh prac 'Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogicznogo universytetu imeni G. S. Skovorody. Serija: Istorija ta geografija*, №49, s.130–133.
2. 'Fundacja Solidarnosci Polsko-Czesko-Slowackiej. Organizacja pozytku publicznego'. [online] Доступно: <http://www.spcz.engo.pl> [Дата звернення 27 жовтня 2018]. [128]
3. Gil, M., 2009. 'Szkie do historii Przegladu Filmowego «Kino na Granicy»', w *Obywatele dyplomaci. Solidarnosc Polsko-Czesko-Slowacka w Cieszynie i Bielsku-Bialej*, red. M. Kaute i J. Okrzesika, WSBiF, Bielsko-Biala, s.85–93.
4. Herma, J., 2014. 'Rola festiwalu teatralnego w drodze do Schengen' w *Paradoks Wolności: materiały konferencyjne (05.06.2016, Cieszyn)*, red. G. Chowanioková, J. Legoń, A. Peringer, M. Pindór, M. Studnicka, G. Zbrońska, Solidarnosc Polsko-Czesko-Slowacka, Oddzial Regionalny, Cieszyn, s.6–7.
5. Kaute, M., Okrzesik, J., (red.) 2009. *Obywatele dyplomaci Solidarnosc Polsko-Czesko-Slowacka w Cieszynie i Bielsku-Bialej*, Wyzsza Szkoła Bankowosci i Finansow w Bielsku-Bialej, Stowarzyszenie Instytut Poludniowy, Bielsko-Biala, 146 s. [169, s. 7]
6. Konieczna, E., 2014. 'Festiwale i przeglady filmowe jako cel turystyki kulturowej', *Turystyka Kulturowa*, pazdziernik, Nr 10/2014, s. 6–18.
7. *Sprawozdanie z dzialalnoci Fundacji Solidarnoci Polsko-Czesko-Slowackiej za rok 2002*. [online] Доступно: <http://docplayer.pl/5500335-Sprawozdanie-z-dzialalnoci-fundacji-solidarnoci-polsko-czesko-slowackiej-za-rok-2002.html> [Дата звернення 29 жовтня 2018].
8. *Sprawozdanie z dzialalnoci Fundacji Solidarnoci Polsko-Czesko-Slowackiej za rok 2003*. [online] Доступно: <http://docplayer.pl/4512151-Sprawozdanie-z-dzialalnoci-fundacji-solidarnoci-polsko-czesko-slowackiej-za-rok-2003.html> [Дата звернення 29 жовтня 2018].
9. *Sprawozdanie z dzialalnoci Fundacji Solidarnoci Polsko-Czesko-Slowackiej za rok 2004, 2005*. Fundacja Solidarnosci Polsko-Czesko-Slowackiej Warszawa, 22 s. [221. S. 2]
10. Walczak, J., 2011. 'Inicjatywy spoleczno-kulturalne na pograniczu polsko-czeskim po 1989 r. a dziedzictwo Solidarnosci Polsko-Czechoslowackiej' w *Zeszyty Naukowe Dolnoslaskiej Wyzszej Szkoły Przemyslowosci i Techniki w Polkowicach. Studia z Nauk Spolecznych*, Rocznik 2011, tom 1, numer 4, s.107–129.

* * *